

2. Городенська К. Граматичний словник української мови. Сполучники. Київ–Херсон: Херсонський державний університет, 2007. 340 с.
3. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 204 с.
4. Загнітко А. «Матеріали до словника». *Українські прийменники: Синхронія і діахронія: пробний зошит* / за ред. Проф. А. П. Загнітка. Донецьк: ДонНУ, 2003. С. 3–17.
5. Загнітко А. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ТОВ «ВКФ “БАО”», 2011. 991 с.
6. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: Твори, 2020. 992 с.
7. Загнітко А., Данилюк І., Ситар Г., Щукіна І. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова. Донецьк: ТОВ «ВКТ “БАО”», 2007. 416 с.

Віра Калініченко
(м. Вінниця)

ЛІНГВІСТИКА БРЕХНІ (МЕНТІОЛОГІЯ): ОСНОВНІ КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ МОДЕЛЮВАННЯ НЕПРАВДИ

Модерна полігранна наукова парадигма характеризується моделюванням нових наукових напрямів, як-от: лінгвістика конфлікту, лінгвістика моди, лінгвістика емоцій і под. Виокремлюють сьогодні й лінгвістику брехні, методологічні основи якої закладені, як відомо, у середні ХХ ст. німецьким філософом Харольдом Вайнріхом [Див.: 2] і американським лінгвістом Дуайтом Болінджером [Див.: 1]. Учені пропонують номінувати лінгвістику брехні *ментіологією* [Див.: 1; 2; 3; 4; 6; 9; 11]. Однією з проблем лінгвістики брехні є комунікативні технології (тактики і стратегії), спрямовані на моделювання брехні, неправди, фейку, що робить мовлення неетичним, порушуються основоположні постулати позитивної комунікації, етичної поведінки. *Метою* пропонованої наукової розвідки є узагальнено схарактеризувати основні комунікативні технології моделювання неправди.

Моделювання брехні чи неправди – це комунікативна стратегія, що призводить до вияву негативної комунікації, порушення етичних норм комунікативної поведінки. Щодо такої поведінки в народній творчості сформульовано чимало паремій, що вказують на негатив від подібного типу спілкування, наприклад: (укр.) *Хто багато бреше, часто перебріхує; Брехня не приводить до добра; Бреше вміло, а перебрехати їй не вміє; Хто багато бреше, багато їй божитьься; Можна підбрехатися під будь-кого* [Див.: 7]; (англ.) *Fling dirt enough and so me will stick* [Див.: 8; 10]. Говорити неправду – це

зумисно відходити від істини, моделювати дезінформацію, фейк. Така комунікативна поведінка сьогодні дуже поширена, особливо вона актуалізується в сучасних засобах масової інформації з певною метою для досягнення сформульованих завдань щодо агітації, пропаганди, відповідного мовленнєвого й психологічного впливу. Викриття брехні призводить до вироблення недовіри, дискредитації того, хто її фабрикує, порівн. паремійні формули, наприклад: *«Якщо збрешеш один раз – іншого разу не повірять»* (укр.); *«Раз збрехав, а на вік брехуном став»* (укр.) [Див.: 7] / *«He that deceives is ever suspected»*; *«A liar is not believed when he tells the truth»* (англ.) [Див.: 8; 10].

Зупинимося на деяких типових комунікативних тактиках і прийомах брехні:

(1) *блефування (зокрема й омовлення хвастоців)* – це різновид обману, що використовується в комунікації з метою досягнути певної вигоди, створити гарну думку про себе. Досвідчений аналітик-комунікант за певними ознаками може помітити блеф і належно на нього відреагувати, склавши для себе про такого мовця негативне враження. Блеф може бути помічений не відразу. У теорії комунікації вироблено рекомендації щодо реакції на блеф: намагатися не піддаватися на подібні словесні технології, критично оцінювати висловлене; потрібно дешифрувати блеф, вимірюючи потенціал комуніканта, його зацікавлення та ін.; якщо мовець помічає обман, то реакція може бути у вигляді мовчання або ввічливої вербалізації сумніву у сприйнятті висловленого. У світлі теорії позитивної комунікації не рекомендовано обурюватися й викривати співбесідника в цьому разі у вигляді тактик прямої комунікації;

(2) *непрозорість (туманність) мовлення* – різновид обману, коли мовлення насичене натяками, його завуальовують, що призводить до неповного розуміння ситуації, водночас істинні думки чи факти приховуються. Наприклад, змодельємо таку ситуацію, що може виникати під час спілкування викладача і студента: викладач запитує, чи студент обізнаний з конкретною науковою працею, а студент відповідає, що цієї праці не можна не знати (вербалізована спроба приховати некомпетентність, відсутність знань та ін.).

(3) *перекручування (спотворення, перебріхування) чужих слів, думок (неправдивий переказ, переказ не того, що людина бачила чи чула насправді), крутість* – різновид обману, хибне витлумачення як негативна комунікативна тактика. Комунікантів, які моделюють такі тактики, уникають, їм не довіряють, з ними не розмовляють на серйозні теми та ін.;

(4) *лестоці* – різновид обману, похвала з корисливою метою як негативна комунікативна тактика. Порівн.: *Не слід бути ласим на лествоці; В очі лестьять, а за очі лають; В очі лестьить, позаочі паплюжить; Жінка лестьить, хвацько мислить* (укр.) [Див.: 7] / *Imitation is the sincerest form of flattery* (англ.) [Див.: 8; 10] та ін.;

(5) *лицемірство* – різновид обману як негативна комунікативна тактика. Ця тактика актуалізована в ідіомі *лити крокодилові сльози* (укр.) / *to shed crocodile tears* (англ.), тобто «лицемірно шкодувати про щось (робити такий вигляд), зокрема з приводу певної неприємної події, а насправді зовсім не перейматися» / *All Hat And No Cattle; Whited Sepulcher, Wolf In Sheep's Clothing* (англ.) [Див.: 10]. Така мовленнєва поведінка не викликає поваги;

(6) *псевдоінтерпретація* (лжесвідчення) – різновид обману, що полягає в неправильному тлумаченні чужого мовлення, комунікації, тексту, дискурсу тощо. Наприклад, під час переказу художнього тексту учень констатує, що син Тараса Бульби Андрій зрадив, бо йому не подобалися українські дівчата. Щоб не актуалізувати псевдоінтерпретації, слід прораховувати можливі варіанти прочитання вербалізованих думок: краще формулювати певні уточнення;

(7) *пересмикування* – різновид обману, навмисна *викривлено-неправдива передача чужих думок на свою користь*. Така технологія характерна для ЗМІ, коли моделюються сенсації, чи коли негативним явищам, фактам, подіям надають позитивної оцінки, і навпаки. Наприклад, у мові сучасних російських ЗМІ поразку російських військ на фронті називають *від'ємним наступом*, або, коли якісь об'єкти на території Росії вибухають, кажуть, що це спричинено необережним палінням. Різновидом пересмикування є *перебільшення* – як викривлено-завищена вербалізація чужої інформації (свідомо чи несвідомо) або вербалізація власних суб'єктивно-завищених вражень, наприклад, у засобах російських ЗМІ українська армія має *бойових качок, бойових бджіл* та ін.;

(8) *вербалізація надуманого приводу* – різновид обману, що полягає у використанні відмовки, що базується на брехні, наприклад, під час відмови щодо прийняття пропозиції прийти в гості, піти раніше, ніж інші гості, поєсти запропоновану посаду та ін. Така відмовка має бути досить правдоподібною, не надто надуманою. А сумніватися щодо наведеного приводу, відкидати його, умовляти змінити рішення під час комунікації недоцільно, не тактовно; рекомендується у таких випадках зробити вигляд, що все зрозумі-

ло. Ідеться також і про *награність мовлення*, що презентує показову мовленнєву поведінку, коли мовець намагається прикинутися не надто розумним, порівн. сократичну іронію: під час обговорення складного питання мовець прикидається наївним, необізнаним у проблемі, а насправді так моделює свої репліки, що вміло підводить аудиторію до потрібного висновку;

(9) *напускна мовна поведінка* – різновид обману, коли комунікант тимчасово приймає на себе нехарактерну поведінкову роль, оскільки хоче комусь сподобатися (використання мату в середовищі підлітків, мовлення в бюрократичному стилі на зібраннях та ін.), тобто пристосуванство, сумнівна мовленнєва поведінка;

(10) *ухиляння* – це різновид обману, схильність не висловлювати своїх думок, переконань. Надмірне ухиляння навіює недовіру, складається враження, що мовець не хоче однозначно висловити свого негативного ставлення, указати на свої сумніви чи незгоду, порівн.: *Не збреше, але й правди не скаже* (укр.) [Див.: 7].

Перелік комунікативних тактик і прийомів моделювання брехні, звісно, можна продовжити: їх перелік чітко не окреслений у сучасній теорії комунікації. Для моделювання неправди часто застосовують комунікативні жанри *мовленнєвої пастки*, ситуативні *приводи* (для моделювання відмови, переконання та ін.) та управні «виверти», відмовки.

Отже, *брехня* – це вид мовлення, коли зумисне говорять неправду, зазвичай у своїх інтересах, дещо рідше – в інтересах співбесідника (приховування неприємних для нього обставин за допомогою втішної дезінформації), що комунікативно виправдано. Неправду можна й потрібно визначати за паралінгвістичними ознаками: вираз обличчя, характерні неконтрольовані рухи (прикриття рота долонею, смикання мочки вуха, погладжування пальцем повіки, відведення очей убік, облизування губ та ін.: *You licked not your lips when you lied last* (англ.) [Див.: 8; 10], деякі фонаційні показники (уповільнене мовлення, повторення звуків та ін.).

Причини, коли людина звертається до брехні, мають психологічну основу, зокрема це заздрість, суперництво, невміння правильно кваліфікувати іншу людину, подію, факт, необґрунтовану підозру, як наслідок поширення пліток за законом «зіпсованого телефону» та ін., адже людина за своєю психологічною природою більш схильна сприймати негатив [Див.: 5; 6].

Моделювання негативної інформації завдяки актуалізації системи комунікативних тактик, прийомів, мовленнєвих жанрів, потенціал щодо ство-

рення певних маніпулем – проблема, що потребує подальшого ґрунтового опису. Вона особливо важлива для теорії комунікації, культури мовлення, риторики, лінгвістики брехні, лінгвокультурології, оскільки «культура брехні» виявляється в культурному дискурсивному просторі, відображається в менталітеті представників кожного окремого мовно-культурного простору, що найбільш ефективно фіксується в пареміях.

Література

1. Болинджер Д. Истина – проблема лингвистическая. *Язык и моделирование социального взаимодействия*, Москва: Прогресс, 1987. С. 23–43.
2. Вайнрих Х. Лингвистика лжи. *Язык и моделирование социального взаимодействия*. Москва: Прогресс, 1987. С. 44–87.
3. Калініченко В. І. Лінгвальні аспекти категорії неймовірності (на прикладі українсько-мовних мілітїпсевдонімів). *The XIII International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary academic research, innovation and results»*, April 05–08, 2022, Prague, Czech Republic. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data. P. 581–585.
4. Калініченко В. І. «Лінгвістика брехні»: дослідницькі підходи, аспекти, параметри крізь призму часу й простору. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2019–2020 рр. (квітень–травень 2021 р.)*. URL: <https://jpv.s.donnu.edu.ua/article/view/10318>
5. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: Ви-во ЛНУ ім. Івана Франка. 2000. 350 с.
6. Космеда Т. Моделирование псевдоинформации в научном лингвистическом дискурсе: активные манипулемы. *Perswazja językowa w różnych dyskursach [Речевое воздействие в разных дискурсах]*: кол. монограф. Т. 7 / под редакцией А. Климкевич, Изд.-во Гданьского университета, Гданьск. 2022. С. 155–175.
7. Северинюк В. М. Тематичний словник популярних українських прислів'їв та приказок з коментарями. Вид. 3-тє, доп. і переробл. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. 176 с.
8. Apperson George Latimer. *The Wordsworth dictionary of proverbs*. Hertford-London, Wordsworth editions Ltd., 2006. 656 p.
9. Barnes J. A. *A Pack of Lies: Towards a Sociology of Lying*. Cambridge, Cambridge University Press, 1994. 200 p.
10. Fiedler S. *English Phraseology: A Course Book*. Tubingen: Gunter Narr Verlag, 2007. 296 p.
11. Granger S. *Phraseology: An Interdisciplinary Prospective*. New York, John Benjamins Publishing Company, 2011. 486 p.
12. Kalinichenko V. The category of fake in present-day linguistic studies. *V International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers «Topical Issues of Humanities, Technical and Natural Sciences» (March 25, 2021)*. Vinnytsia: Vasyly' Stus Donetsk National University, 2021. P. 267–272.